

РЕТРОСПЕКТИВНИЙ ПОГЛЯД НА ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНУ ОСВІТУ ТОТАЛІТАРНОЇ ДОБИ: ТРУДОВІ РЕЗЕРВИ (1940-1950-ТІ РР.)

Король В. М.

Дослідження питань підготовки кваліфікованих кадрів для різних галузей господарства завжди актуальні, оскільки на багатьох рівнях постійно відбувається пошук найефективніших шляхів організації якісного навчання персоналу і оптимальної політики забезпечення потреб економіки у робочій силі.

Очевидним є той факт, що система кадрового забезпечення завжди має відповідати характеру розвитку господарства країни. В умовах зростаючої мілітаризації радянської адміністративно-командної економіки напередодні та на початку II Світової війни успішне виконання п'ятирічних планів потребувало якісно нової структури профтехосвіти, яка б централізовано займалася мобілізацією молоді, її професійно-технічною підготовкою, акумулюванням і розподілом нових кваліфікованих робітничих кадрів для стратегічних галузей у межах цілого СРСР. Такою напіввоєнізованою за своєю суттю структурою стала система державних трудових резервів (ДТР). Найбільшою ж своєї потужності в Україні вона досягла за відбудови економіки протягом 1943-1950 рр.

Система державних трудових резервів була створена указом Президії Верховної Ради СРСР від 2 жовтня 1940 р.

Головні особливості цієї структури полягали в тому, що:

- процес підготовки кадрів керувався і контролювався з одного загальнодержавного центру;

- основними типами навчальних закладів стали ремісничі та залізничні училища і школи фабрично-заводського навчання (ФЗН);

- учнівський контингент формувався не тільки на добровільних засадах, але й шляхом примусових призовів у відповідності до планів, затверджених РНК СРСР.

- усі учні (як призвані примусово, так і добровольці) отримували статус мобілізованих, залишати навчання їм було категорично заборонено, втеча розглядалася як кримінальний злочин;

- навчання велося за уніфікованими програмами, значна увага приділялася політичному вихованню та військовій підготовці;

- запроваджувалося повне державне забезпечення учнів житлом, формою, харчуванням на час навчання;

- випускники були зобов'язані чотири роки відпрацювати за направленням, на цей час їм надавалася відстрочка від призову до збройних сил.

Керувало діяльністю досліджуваної структури Головне управління трудових резервів (ГУТР) при РНК СРСР. Наступною ланкою в межах УРСР було Республіканське управління трудових резервів (РУТР). Навчальні заклади трудових резервів на місцях підпорядковувалися відповідним обласним управлінням, а ті, в свою чергу, – РУТР.

Структура керування системою ДТР після завершення війни зазнала певних змін. У травні 1946 р. на базі Головного управління трудових резервів та Комітету з обліку і розподілу робочої сили при Раді Міністрів СРСР було утворено Міністерство трудових резервів СРСР. З кінця 1947 р. серед його структурних підрозділів замість РУТР в Україні з'явилося Головне управління залізничних і ремісничих училищ та шкіл ФЗН УРСР. Саме воно тепер керувало обласними управліннями трудових резервів. На Донбасі, де концентрація училищ та шкіл ФЗН була найбільшою, а кількість цих закладів налічувала кілька сотень одиниць, на місцях довелося перейти на дворівневу структуру управління. Тобто навчальні заклади розподілялися між запровадженими міськими управліннями, над якими стояли облуправління ДТР.

Крім того поза системою державних трудових резервів продовжувала функціонувати значна кількість шкіл фабрично-заводського учнівства (шкіл ФЗУ) та інших аналогічних їм закладів професійно-технічної освіти. Вони готували робітничі кадри для конкретних підприємств легкої, харчової промисловості, комунального господарства та інших галузей, визнаних радянським урядом нестратегічними, другорядними. Підпорядковувалися вони не ГУТР та Мінтрудрезерву, а відповідним відомствам, до яких належали базові підприємства. Потрапляли до цих навчальних закладів виключно на засадах відкритого набору, учні не отримували статусу мобілізованих і могли вільно залишити навчання.

Рішення про кардинальне реформування і, зокрема, уніфікацію усіх установ галузі професійно-технічної освіти було ухвалене Верховною Радою СРСР у грудні 1958 р. Наступного 1959 р. система державних трудових резервів перестала існувати.

Отже, трудові резерви були саме тією моделлю професійно-технічної освіти, що відповідала потребам радянської тоталітарної системи у 1940-1950-их рр.

Соціально-гуманітарні аспекти розвитку сучасного суспільства : матеріали Всеукраїнської наукової конференції викладачів, аспірантів, співробітників та студентів, м. Суми, 21-22 квітня 2014 р. / Відп. за вип. О.М. Сушкова. — Суми : СумДУ, 2014. — С. 268-269.